

הגהות מיימוניות הלכות תלמוד תורה פרק ו

הלכה א

[א] כר"י הגלילי ודלא כת"ק דברייתא דבעי זקנה וחכמה, ע"כ

הלכה ה

[ב] והא דאמרינן פרק שלשה שאכלו אין מכבדין בדרכים אלא בפתח הראוי למזוזה תירץ רבינו תם דהתם מיירי שאין שניהם בחבורה אחת אלא כל אחד הולך לעצמו ויכול למהר לעשות דרכו כמו שהוא רוצה אבל כשהולכין לדבר אחד בחבורה אחת מכבדין מכל מקום כדמשמע הכא וכן משמע פרק במה בהמה גבי הא דקדמיה חמרא דלוי לחמרא דרבה בר הונא, תוספות:

הלכה ז

[ג] שילהי הוריות ופיר"י דכל זה איירי בבית המדרש כדמשמע התם אבל ברשות הרבים דינו כאשר מבואר בסמוך למעלה, ע"כ

הלכה ח

* [הרא"ש ז"ל כתב כרב אלפס שלא הביא דברים אלו שהם דברי רבי אבהו דס"ל כר' אלעזר שלא נתן קצבה לדבר וגם ר"ע דרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ואם אדם מקבל פני שכינה כמה פעמים ביום צריך לעמוד באימה ויראה עכ"ל הטור ל"ד סימן רמ"ב]:

הלכה ט

* [סיני ועוקר הרים מי קודם למי הרואה (דף ס"ד)]:

[ד] אביי קאי מקמי סבי ארמאי כו' רבא מיקם לא קאי הידור עביד להו אביי יהיב ידא לסבא רבא הוה משדר שלוחיה:

[ה] אמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה פירוש דאמר כל שיבה במשמע דלא כת"ק דבעי חכמה וזקנה ודלא כר"י הגלילי דתלי בחכמה כדלעיל, ע"ש:

הלכה י

[ו] ופרק בא לו גרסינן אמר ר' יוחנן כתיב ועשית ארון עץ וכתיב ועשו ארון מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו:

הלכה יב

[ז] הא דאמרו תלמיד שנדה לכבודו נדויו נדוי הינו שבזהו וגנהו בדברים אשר גנאי לת"ח אבל אם לא בזהו בכלום אך שאין מכבדו כמו שחייב לכבודו כגון קימה והידור בהכי איירי הא דאמר בירושלמי דפירקין רבי אחא בר חיאי בשם ר' יוחנן זקן שנדה לצורך עצמו אפילו כהלכה אין נדויו נדוי:

הלכה יג

[ח] והני מילי שנדהו לכבודו אבל נידהו לשם שמים מנודה גם לרב. תוספות פ"ק דסנהדרין גבי אושפיזכני ע"ש, ע"כ

מי שחולק בזה וסובר דאף לאור שלשים אין מתירין לו עד שיחזור (כ"י בשם הרמב"ם); (ותוך שלשים אין מתירין לו אפי' חזר ממה שעשה) (משמע בכ"י לדעת הרמב"ם).
סעיף יד

בז נזיפה היא שאדם גדול גוער בו לומר: כמה פלוני חצוף, וכיצא בו. **בז** וזה משפטו, שיהא מתחבא ויושב בביתו, ויהא נכלם, ולא יראה פנים למי שהכלימו, וימעט בשחוק ובדיבור ובעסקיו, ויצער עצמו לעיני כל רואיו. אבל אין צריך להתרחק מבני אדם, לא באכילה ושתייה, ולא בשאלת שלום, ואין צריך לנהוג באחת מכל דיני האבל, ואין צריך לפייס למי שהחציף כנגדו, ואין צריך שיתירו לו, אלא כיון שנהג כנזוף, **בז** זמן נזיפה, מותר ממילא. הגה: ואפילו לא א"ל הגדול כלום, אלא שידוע בעצמו שאדם גדול נקט בלבו עליו, צריך לנהוג נזיפה בעצמו (תשובת ר' דוד כהן סי' כ"ב).
סעיף טו

מנודה לרב, מנודה לתלמיד. **בט** (פת) אבל אינו מנודה לשאר החכמים (כ"י בשם הרמב"ם). מנודה לתלמיד שנידה לכבודו, אינו מנודה לרב, **ל** אבל מנודה הוא לשאר העם (שיאנו חכמים. **ו**) אבל לא לחכמים, אפילו קטנים ממנו (כ"י ממשמעות לשון הרמב"ם). **כט** ודוקא במנודה שלא בפני הרב, אבל בפני הרב, **לא** אפקירותא היא, **ל** ואי פליג ליה רביה יקרא, שפיר דמי. **לא** רב שגור חרם ונידוי באיזה דבר, **לב** ואין תלמידו יטלין לעמד במידותיו, אין צריכין לקיים) (פסקי מהרא"י סי' רכ"ב/דנ"ב).
סעיף טז

לב תלמיד יכול לנדות **לג** למי שביזה בפניו רבו או אביו, **לג** ומכל מקום כיון שלא נידהו הרב וגם לא נידהו בית דין, **לד** אינו מנודה לרב.
סעיף יז

לד כמה דברים אמורים, במי שנידוהו מפני שביזה תלמיד חכם. אבל מי שנידוהו על שאר דברים שחייב עליהם נידוי, אפילו נידהו קטן שבישראל, חייב הנשיא וכל ישראל לנהוג בו נידוי, עד שיחזור בתשובה מדבר שנידוהו בשבילו ויתירו לו.
סעיף יח

רב מצד המלכות ואינו רב בתורה, אינו יכול לנדות לכבודו. הגה: וכל שכן מי שנהג שררה או רבנות מצד ממונו או יתושו, שאינו יכול לנדות לכבודו (כ"י בשם קונטרסיון). ודוקא מנדין לכבוד הרב, **לז** אבל לא מתירימין (כ"י וריב"ש סי' קע"ג), אם לא שמחזיק במחלוקת יותר מדאי (שם בריב"ש). והא דאמרינן הרב שנידה לכבודו הוי מנודה לתלמידיו, היינו אם לא חזר בו המנודה קודם שנידה אותו, **לז** אפילו אם הבטיח את הרב לפייסו אח"כ, לא מהני עד שיעשה. אבל אם קודם שנתנה אמר לפייס הרב, ולא השגיח עליו, ונידה, אינו מנודה כלל לתלמידיו. ומיד שאומר שיתקן אשר עיות כפי מה שיגידו לו חכמים, אין נידוי עליו (מתרי"ק שורש קס"ט). קהל שתקט שאין אדם יכול לנדות לכבודו, אין בתקנתם כלום, ואם עמד רב ונידה לכבודו, נידוי נדוי (תשובת הרשב"א סימן ת"ס).
סעיף יט

לז זקן שנידה לצורך עצמו, אפילו כהלכה, אינו נידוי. הגה: **לח** (י) **לח** פירוש שלא נחמין לכבוד תורה, רק להרויח ממון שיתן לו שיתיר לו נידוי (טור בשם אבי העזרי), או שעשה לו משום שנאה, כגון שאנו רואים שנידה לאחד, ואחרים שעשו כמותו לא נידה (ת"ה סי' רע"ד) וכל כיוצא בזה.
סעיף כ

לט מנודה לעירו, מנודה לעיר אחרת. (אפילו גדולה ממנה) (טור). מנודה לעיר אחרת, (י) אינו מנודה לעירו. הגה: **לה** אבל מנודה **מ** לשאר העיירות כיוצא בעיר שנידוהו (טור). בני העיר שעשו חרם על כל מי שיבא לדור בעירם, אינו חל על הבא לדור שם, אא"כ יש לו רב בעיר דאו צריך לקיים נידוי רבו. **לז** אבל הם יכולין לתקן ביניהם ולגדוד על עצמן שלא ישאו ויתנו עמו (מרדכי פרק לא יחפור).
סעיף כא

מא מנודה לנשיא, מנודה לכל ישראל. מנודה לכל ישראל, אינו מנודה לנשיא.
סעיף כב

נהגו שלא לנהוג נידוי בעובר על גזרת הקהל בחרם ונידוי, עד שיכריזו עליו. הגה: מי שעבר על גזרת רבינו גרשום מ"ה = מאור הגולה =, אם עבר בשוגג, אין צריך התרה. ואם התרו בו ועבר במזיד, כל בי עשרה שלוחי ר"ג הם להתיר לו כשחזר מדעתו, דאמדינן דעת ר"ג שכן היתה דעתו מתחלה לנהוג בו נזיפה ונידוי לפי דעתם (הגהות מרדכי דב"ק בשם תשובת רש"י). אבל דבר שגור בפירוש שיהא בנידוי לעולם, או הוא בנידוי לעולם אם עבר במזיד (ג"ז שם).
סעיף כג

לז כיצד התרת נידוי, אומרים לו: **טו** שרוי לך, מחול לך, ואם הוא שלא בפניו, אומרים: (פלוגי) שרוי לו.
סעיף כד

לט מתירין הנידוי בשלשה הדיוטות, **לט** **מב** או ביחיד מומחה. ותלמיד מתיר החרם והנידוי, אפילו במקום הרב. הגה: **מ** וכל חרם ונידוי שלא הותר, אפילו היה זמן רב בנידוי וחזר בו, אפילו הכי אינו מותר עד שיתירו לו בפירוש (כ"י בשם קונטרס שכ"כ בשם הראב"ד).
סעיף כה

ג' שנידו והלכו להם, וחזר בו מהדבר שנידוהו בגללו, מתירין לו ג' אחרים. **מא** ויש מי שאומר **מג** שצריך שיהיו גדולים כמותם (בחכמה ויראה וגדולה ושנים) (כן משמע מהטור).
סעיף כו

מב נידוהו ג', אין השנים יכולין להתירו אלא אם כן יתן להם השלישי רשות. **מג** אבל שלשתן מתירין לו, ואפ"ל זה שלא בפני זה, אע"פ שהיו ביחד בשעת הנידוי. **מד** ואם היו רבים בשעה שנידוהו, צריך שיתירו כולם. **מה** וכל אותם שנמלכו בהם בשעת הנידוי, חשובים מהמנדים **מז** וצריך שיתירו גם הם.
סעיף כז

מו נידוהו סתם, אע"פ שעברו עליו ל' יום, לעולם עומד בנידוי עד שיתירוהו.
סעיף כח

אלדבר עבירה ונראה שלזה השמיט המחבר האי או לדבר עבירה:

ב ויש מי שחולק בזה. כ"י שהוא הרמב"ם שהעתיק לקמן סעיף מ"ז דבריו שכתב עד שירצה החכם וצ"ע קצת למה הביא כאן סברא הראשונה כיון שסתם לקמן כדברי הרמב"ם ואפשר דס"ל דחכם שאנ:

בז וזה משפטו שיהא מתחבא כו'. וכתב בקונטרסים משמע לי שאסו' בתספורת אותו היום דאין למתאנח ועצב [ראוי] לספר ולגלח עכ"ל ב"י:

בח זמן נזיפה. היינו ז' לבני א"י ויום א' לבני בבל כדלעיל ריש הסימן:

כט אבל אינו מנודה לשאר החכמים. אפי' הם קטנים ממנו. ב"י וד"מ וע' ס"ק ל' מ"ש בזה:

ל אבל מנודה הוא לשאר העם שאינם חכמים כו'. הוא ממשמעות ב"י והוא מדברי הרמב"ם אבל באמת פשט הש"ס והפוסקים משמע דדוקא לרב אינו מנודה אבל לשאר כל העולם מנודה אפי' לחכמים כמותו וכו"כ הרב חסדאי ובעל הקונדריסים והריב"ש דמנודה אפי' לחכמים כמותו כל שאינן גדולים ממנו ומביאם ב"י אלא שכתב דמדברי הרמב"ם שכתב כל אדם משמע דאינו מנודה אלא לשאר העם ולא לתלמידים אפילו הם קטנים ממנו מאחר שהם ג"כ תלמידים ולענין מעשה אין בידינו להחמיר יותר ממאי דמשמע מדברי הרמב"ם עכ"ל ולפע"ד אין כדאי בדקדוק זה לפרש כל העם ולא חכמי' כיון שפשט הש"ס והפוסקים לא משמע כן והנך רבנותא דלעיל כתבו בפירוש דאפי' חכמים כמותו חייבים לנהוג בו נידוי וגם הטור כתב דנדויו נידוי לשאר כל אדם וכן משמע בש"ס פרק אלו מגלחין ריש דף י"ז מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב לרב הוא דאינו מנודה הא לכ"ע מנודה כו' משמע דלכ"ע מנודה אפילו לחכמים כמותו לבד מרבו וכו"כ רש"י דף ט"ז סוף ע"א אינו מנודה לרב אבל לכ"ע מנודה וכו"כ ר' ירוחם נ"ד ח"א אינו מנודה לרב אבל לכל העולם מנודה ונראה שגם דעת הרמב"ם כן ולפ"ז כ"ש ברב שנידה שמנודה לשאר החכמים מיהו נראה [דדוקא] שאם התלמיד הוא ת"ח שראוי לנדות לכבודו וכדלקמן סעיף י"ח:

לא אפקירותא היא. מן התלמיד והתלמיד עצמו צריך נידוי:

לב ואין תלמידיו יכולים לעמוד בגזרותיו כו'. כ"כ הרב ג"כ לעיל ס"ס רכ"ח לענין גזירת הקהל:

לג למי שביזה בפניו. אע"פ שאינו בפני הרב:

לד אינו מנודה לרב. וה"ה לגדול מן התלמיד בחכמה, ריב"ש ונראה דאפילו אותו גדול הוא תלמיד של אותו הרב שנידוהו לכבודו מ"מ כיון דאינו מנודה לרב אינו חייב לנהוג בו נידוי:

לה אבל לא מחרימין. (על) [מלשון] זה משמע דאפי' אחרים אינם יכולים להחרים לכבוד הרב אע"פ שאין הרב מחרים בעצמו וכדעת ב"י מיהו היינו דוקא יחיד אבל ב"ד פשיטא שיכולים להחרים:

לו אפילו אם הבטיח הרב לפייסו אח"כ. כלומר אפי' אם הבטיח אחר הנידוי לפייס ל"מ עד שיעשה וע"ל סי' רמ"ג ס"ח אם ת"ח בזמן הזה יכול לנדות לעצמו:

לז זקן שנידה כו'. כלומר ת"ח שנידה אע"פ שנידה כהלכה דהעושה כן חייב נידוי מ"מ כיון דלא מתכוין לכבוד התורה אינו נידוי וכדמפרש הרב ואזיל:

לח פירוש שלא נתכוין כו'. ובהג"מ בשם הרמ"ך פי' דהיינו כשלא ביזהו כלל אלא שאינו מכבדו כמו שחייב לכבדו בקימה והידור אין נידויו נדוי ומהר"ק בשם מהר"ם פירש דאיירי בנידהו לפני רבו (וכמ"ש הראב"ד והמחבר לעיל סט"ו) ועוד תירץ דמיירי דנידה אותו בשביל שמעכב ממונו שלא כדין אף ע"פ שכהלכה נידוהו אין נידויו נידוי וכו"כ הרא"ש בתשו' וע"ל סמ"ו:

לט מנודה לעירו כו'. פי' הב"ח דהיינו במנודה מחמת כבוד דאפקיר כנגדם אע"פ שלא הפקיר בבי דינא אבל במנודה לב"ד מחמת דלא ציית דינא או באפקירותא דב"ד [אן] לדבר עבירה דינו שוה בין לעירו ובין לעיר אחרת דלכל ישראל הוא מנודה וחייבים לנהוג בו נידוי וכ"פ העט"ו:

מ לשאר העיירות כיוצא בה. אבל לא לעדיפי מינה כמ"ש ב"י:

מא מנודה לנשיא. שנידוהו לכבודו:

מב או ביחיד מומחה. נראה דהאידינא ליכא יחיד מומחה כמו לענין נדרים לעיל ר"ס רכ"ח אבל מדברי הב"ח שכתב כאן סתמא דנקטי' דמותר ביחיד מומחה אפי' שאינו סמוך לא משמע כן ונראה לחלק דהתם בעינן גמיר וסביר בדיני נדרים משא"כ הכא:

מג שצריך שיהיו גדולים כו'. כתב הראב"ד בהשגות פ"ז דהא דבעינן המתירים כחשבון המנדים וכחשיבותן היינו כשבאין להתיר תוך זמן הגדר אבל כשישלים הזמן כל ג' או יחיד מומחה מתירין לו אי נמי כשנידהו יחיד אפילו אינו מומחה על דבר עבירה כשישלים לו זמן מתירין לו כל ג' או יחיד מומחה אבל נידוהו רבים צריכים רבים כמותן להתירו עכ"ל ומביאו הב"ח ועיין מ"ש לעיל סעיף א' בשם הקונדרסים:

מד וצריך שיתירו גם הם. או בני אדם כנגדם חשובים כמותם [כן] כתב הטור בשם הראב"ד: נידוהו ואינו יודע מי נידוהו אין אחרים יכולים להתירו אלא הנשיא (ש"ס):

מה צריך לנהוג כו'. ע"ל סי' ר"ח ס"ק י"ד מ"ש בזה:

קרן אורה מסכת מועד קטן דף טז עמוד ב

4

גמרא, אמר ר' תנחום אמר רב תלמיד שנידה כו', עיין בדברי הראשונים ז"ל שהביאו דברי הירושלמי (פ"ג ה"א) זקן שנידה לצורך עצמו ואפי' כהלכה אין נידויו נידוי, ומה שפי' בו, דהיינו שיתן לו ממון בעד התרתו, הוא פירוש תמוה והגהות מימוני (ה' ת"ת פ"ו ה"ב אות ז') פירש שלא בזוהו, אלא שלא עשה לו קימה והידור, וכשביל זה נידוהו, וגם על זה קשה מהא דשאל רב נחמן לההיא איתתא דקמניפא (חולשא) [חושלא] מי שמעת שמתא מפומיה, משמע דאי שמעא שמתא היה חל עליה הנידוי, וי"ל דהתם חציפותא הוי, כדאמר כמה חציפא כו', אבל לפי מה דאיתא בירושלמי בהאי מימרא הני אמוראי דאיתמרו בש"ס דילן בשינוי קצת היה נראה כפשוטו דלכבודו אין נידויו נידוי, ומפרש לברייתא מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב היינו אפילו במילי דשמיא, כדמשמע התם קצת כן, דקאמר עלה עד כדין חכם שנידה ואפילו חבר שנידה, נשמעינא מן הדא כו' ע"ש, מזה משמע דלא מיירי בנידה לצורך עצמו, או יש לומר דקאי אהא דנמנו באושא שלא לנדות זקן, וקאמר נמנו דזקן לצורך עצמו אין נידויו נידוי, וצ"ע.

שו"ת הריב"ש סימן רכ

5

לחכם הרב רבי משה אברב אליה נר"ו. ששלח אלי תשובת חכמי גירונד'ה ל"ץ = ישמרם צורם = ושאענה גם אני חלקי. זאת היא תשובת חכמי גירונד'ה יצ"ו = ישמרם צורם וגואלם.

נשאלנו על אחד מן התלמידי חכמים שזולזל בו ראובן עם הארץ וחרפו וגדפו, ונדהו החכם. אם חייבין בני העיר לנהוג עם ראובן הנז' כדין מנודה, ואם תמצי לומר דנדויו נדוי, אם לא נדהו החכם אם חייבים בני העיר לנדותו לכבוד החכם אם לאו,

תשובה ודאי תלמיד חכם שנדה איזה לכבודו נדויו נדוי, וחייבין כל חבריו וכל אדם לנהוג בו נדוי חוץ מן הרב הגדול ממנו. והכי איתא בפ' ואלו מגלחין (י"ז) אמר רבי תנחום בריה דרבי חייה ואמרי לה אמר רב הונא ת"ח = תלמיד חכם = שנדה לכבודו נדויו נדוי. דתניא מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב, מנודה לרב מנודה לתלמיד. ודייקנן לרב הוא דאינו מנודה אבל מנודה הוא לכלולי עלמא. מנודה למאי, אילמא מנודה למילי דשמאי, הא כתיב אין חכמה ואין תבונה לנגד ה' /משלי כ"א/ כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. אלא לכבוד עצמו. הרי נתבאר שהתלמיד יכול לנדות לכבודו ונדויו נדוי. וכן נראה שיכול לנדות לכבודו אע"פ שאין עדים כל היכא שהיה ברור לו שבזהו. מדאמרין התם אמר רב יוסף האי צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה במילתא דפסיקא ליה. ופירש הראב"ד ז"ל לנדות כלומר דהיכא שהחכם ידע שעם הארץ בזהו אע"פ שאין שם עדים רשאי החכם לעשות הדין לנפשו ולנדותו. וכ"כ = כן כתב = הרמב"ם ז"ל (בפרק עשירי /צ"ל: ששי הל' י"ב/ מהלכות ת"ת = תלמוד תורה =) וז"ל = וזה לשוננו = וכן החכם מנדה לכבודו לעם הארץ שהפקיר בו ואינו צריך לא עדים ולא התראה, ואין מתירין לו עד שיתרצה החכם.

ולענין אם לא נדהו התלמיד חכם אם חייבין חבריו העיר לנדותו לכבוד החכם אע"פ שלא נדהו החכם, ודאי נראה דחייבין, מדאמרין התם (ע"ז) ההוא טבחא דאתפקר ברב טובי בר מתנה אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו. לסוף אזל ופייסיה לרב טובי בר מתנה. אמר אביי היכי ליעביד, אי שרי ליה אכתי לא חל שמתיה תלתין יומין, לא לישרי ליה קא מיפטרי רבנן, ומסקינן דאמר שמואל טוט אסיר וטוט שרי. וה"מ = והני מילי = לממונא אבל לאפקרותא עד דחילא עליה שמתא תלתין יומין. הנה נתבאר שאע"פ שלא נדהו החכם חייבין חכמי העיר לנדותו, כל היכא דידעי בעדים שזולזל והקל בכבוד החכם, דהא אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו. וכ"כ = כן כתב = הרמב"ם ז"ל בפרק הנזכר אע"פ שהמבזה את החכמים אין לו חלק לעוה"ב אם באו עדים שבזהו אפי' בדברים חייב נדוי. ומנדין אותו בית דין ברבים וקונסין אותו ליטרא זהב בכל מקום. ונותנין אותה לחכם. והכי איתא בירושלמי (ב"ק = בבא קמא = פ"ח = פרק ח' = ה"ו = הלכה ו') הביאו הרב בהלכות פרק החובל.

והפיוס שצריך עם הארץ לפייס החכם הוא בשני פנים שיפייסוהו בדבריו לבקש ממנו מחילה ומטו בכל מיני רצוי, וזולת זה חייב ליטול ליטרא זהב על כל פעם ופעם שבזהו ונותן אותה לחכם. ומשקל הליטרא הוא תשעה סלעים פחות רביע וכמש"כ = וכמו שכתב = הרמב"ם ז"ל (בפ"ג = בפרק ג' = מהלכות חובל ומזיק). והסלע הוא י"ב ארגינ"ש כמש"כ = כמו שכתב = הרמב"ן ז"ל. וקנס זה גובין אותו כל"מ = בכל מקום =. וכ"כ = כן כתב = הרמב"ם ז"ל שכן פשוט המנהג שגובין אותו אפילו בזמן הזה ע"כ = עד כאן = לשון השאלה מחכמי גירונד'. ואלו הן אנגוס"ף בלשום אנבלשום פלכון אנבונדיאה פלכון אנראובן נסים אנטודרוס חסדאי. גם החכם נשתרוק שולם הודה לדבריהם בכתבו וז"ל = וזהו לשוננו = מה אני לבא אחרי החכמים השלמים ולשנות אחר דבריהם הנעימים נאום דורש שלום תורתך התמימה אשתרוק שולם על"ל = עד כאן לשוננו =. אחלי קצין וראש השמיעני גם אתה הוד קולך ודברות קדשך מתוך גחלי אש חכמתך. דורש שלום מזומן למצותך משה אברב אליה.

תשובה גבר חכם בעז בקשה נפשך החשובה אחוה דעי גם אני במה שהשיבו חכמי גירונדה היקרים יצ"ו = ישמרם צורם וגואלם = על עם הארץ שבזה אחד מן החכמים וחרפו וגדפו ונדהו החכם שנדויו נדוי. וכן אם לא נדהו החכם שחכמי העיר מנדין אותו. ומה אני לבא אחריהם רבותא למחשב גברי. ובשלמא מילתא דתליא בסברא לחיי, אבל דברים אלו מפורסמים ומבוארים בתלמוד ובדברי המחברים ז"ל ולא היה צריך לתשובת שום חכם או מורה הוראה רק לעיין בהלכות הרב אלפסי ז"ל או בספרי הרמב"ם ז"ל דזיל קרי בי רב הוא. אמנם לבלתי השיב את פניך אענה גם אני חלקי.

מה שהשיבו שהחכם שנדה מי שחרפו וגדפו שנדויו נדוי, מבואר הוא מההיא שהביאו הם י"ש = ישמרם = צ"ו = צורם וגואלם = ת"ח = תלמיד חכם = שנדה לכבודו נדויו נדוי. ועוד מכמה מעשים באו בתלמוד בזה. בפרק עשרה יוחסין (ע') עובדא דהוא בר נהרדעא דאיכלע לפום בדיתא. קרב לגבי טבחא אמר להו הבו לי בשרא. אמרו ליה עכיב עד דשקיל שמעיה דרב יהודה בר יחזקאל ברישא והדר שקול לך. אמר מנו יודה בר שויסקל דשקיל בישרא מקמאי, אזלו ואמרו ליה לר"י. איקפד. אפיק שיפוריה ושמתייה. הנה שרב יהודה נדה לזה בפרהסיא על שבזהו [שלא בפניו]. וכ"ש = ככל שכן = כשמבזהו בדברי חרופין וגדופין על פניו שיכול לנדותו. ובפרק ואלו מגלחין (ט"ז) ההיא איתתא דהות יתבה בשבילא ופשטה כרעה. הוה חליף צורבא מרבנן ולא איכנע' מקמיה. אמר כמה חציפתא דהיא אתתא. אתאי לקמיה דר"נ = דרב נחמן =. אמר לה שמעת שמתא מפומיה, אמרה ליה לא. אמר לה אי הכי זילי נהיגי נזיפותא בנפשך חד יומא, הנה זאת האשה אע"פ שלא ביות' להווא צורבא מרבנן רק שהקלה בכבודו שלא נכנעה מפניו אע"כ היה יכול לנדותה אם רצה. וזהו ששאל לה רב נחמן מי שמעת שמתא מפומיה, ק"ו = קל וחומר = למחרפו ומגדפו. והתם נמי הווא אלמא דהוה קא מצער לצורבא מרבנן אתא לקמיה דרב יוסף. א"ל = אמר ליה = שמתייה, ולשון מצער משמע בדברים. כדאמרין בפ"ב = בפרק ב' = דיומא (כ"ג) וצערא דגופא. והתניא נעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן וכו', ובפ"ק = בפרק קמא = דגיטין (ז') שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדין עלי, ופירש"י לחרף ולגדף, וקאמר התם קא מצערין לי טובא. וכן שכל אדם חייב לנהוג בו נדוי חוץ מן הרב הגדול ממנו מבואר הוא כמו

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף טז עמוד ב

6

מכלל דאיכא ראשונים. פירש רש"י ז"ל דברי משמע לשון נבואה ולהכי מתמה מכלל דאיכא ראשונים היכן מצינו לו דברי נבואה, ומסקנא דראשונים היינו דכתיב וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת, ובכל ספר תילים לא מצינו שאמר דברי שהוא נבואה אלא זה, הדר אמר תלמודא מילתא אחריתי אמר לו הקב"ה לדוד כו', כל זה לשון רש"י ז"ל, ואינו נכון דודאי שפיר מצי למימר דברי על רוח הקדש שנאמר בו כל ספר תילים, ובתוספות פירשו מכלל דאיכא ראשונים שלא נתפרשו, ומאי ניהו, דאילו מפני אותן שנתפרשו הא ודאי לא אתא לאשמועינן, ואסיקנא דראשונים וידבר דוד, כי אע"פ שנתפרשו דברי דוד לא נתפרשו הדברים שהשיב לו הקב"ה, דוגמת דבריו האחרונים שנאמר בהם אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל כו', שאין דברי המקום מפורשים במקרא, והשתא מפרש תלמודא דברי המקום שאמר על דברי השירה אמר לו הקב"ה לדוד כו'.

תוספות הרא"ש מסכת מועד קטן דף טז עמוד ב

7

ואלה דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים. פי' הראב"ד מדכתיב ואלה ר'ו מוסיף על ענין ראשון, והיא השירה שאמר למעלה וידבר דוד וכו', ואיך היתה שירה זו אחרונה והלא כמה מזמורים נאמרו אחריו בספר תהלים, אלא פשיטא אחרונים לאותו ענין קאמר ובספר תהלים לא מצינו ענין מדבר בשאול קודם זו השירה, ומפ' דהוא מזמור שגיון לדוד אשר שר ליי' על דברי כוש בן ימיני שהוא למעלה מן השירה דעל ענין שאול הוא מדבר.

אלמלי אתה שאול והוא דוד. כלומר אלמלי נולד במזלך ואתה במזלך, לומר שהמזל עמד לך ולא חסידותך כי הוא יותר חסיד ממך, א"נ שלא היתה קופה של שרצים תלויה מאחריו כמו שתלויה ממך ואין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו כדאיתא במס' יומא (כ"ב ב').

אלא מה כושי זה משונה בעורו אף ישראל משונים מכל אומה ולשון. פי' הראב"ד משונים במעשיהם להרע מכל האומות שהן אינם מחליפים יראתם הבזויה והפחותה וישראל מחליפין יראת הבורא שהיא מעולה מן הכל בעץ ואבן, כמו שמפורש בנבואת ירמיה כי עברו איי כתיים וראו וכו'.

והיה מתאנח על מאתים. והיינו דכתיב בחד קרא תשמני לראש גוים שהוא בגימטריא שמונה מאות שהוא עורר עליהם חניתו, ובאיך קרא, תשמרני לראש גוים שהוא בגימ' אלף שהיה מתפלל על המאתים החסרים לו.

ושנה לשני ב"א כו' ולרבה בר חנה כצ"ל עי' תוס' סנהדרין (ה) ד"ה רבה: שם דלא ידע פירושא דהאי קרא לאו גברא רבה הוא. כיוצא בזה בניטין (ו ב): רש"י ד"ה כי יתבי בדינא. משום דמר עוקבא היה נשיא. בשבת (נה) קרי ליה שמואל אב"ד וכו' רש"י בקדושין (מד ב) ושם בשבת בסה"פ עוקבן ב"נ ר"ג ועי' סנהדרין בס"פ ז"ב ברש"י ותוס': ד"ה מכלל דאיכא ראשונים. דדברי לשון נבואה. הן מצינו דברי קהלת ואיכא מ"ד דאינה מטמאה אה"י. וכן מצאנוהו הרבה על דברי חול. ואולי ר"ל כאן דוקא וכדכתיב אמר אלהי ישראל לי דבר כו': ד"ה ראש לג' אבות. שהוא הולך לפניהם לעזרה"ב. אולי יכוון להא דסנהדרין (קב) בן ישי בראש ע"ש:

משנה מסכת ידים פרק ג

9

משנה א

[*] המכניס ידיו לבית המנוגע ידיו תחלות דברי ר"ע וחל"א ידיו שניות כל המטמא בגדים בשעת מגעו מטמא את הידים להיות תחלות דברי ר"ע וחל"א להיות שניות אמרו לו לר"ע היכן מצינו שהידיים תחלה בכל מקום אמר להם וכי היאך אפשר להן להיות תחלה אלא א"כ נטמא גופו חוץ מזה האוכלין והכלים שנטמאו במשקין מטמאין את הידים להיות שניות דברי ר' יהושע וחל"א את שנטמא באב הטומאה מטמא את הידים בולד הטומאה אינו מטמא את הידים אר"ש בן גמליאל מעשה באשה א' שבאת לפני אבא אמרה לו נכנסו ידי לאויר כלי חרש אמר לה בתי ובמה היתה טומאתה ולא שמעתי מה אמרה לו אמרו חכמים מבואר הדבר את שנטמא באב הטומאה מטמא את הידים בולד הטומאה אינו מטמא את הידים:

משנה ב

[*] כל הפוסל את התרומה מטמא את הידים להיות שניות היד מטמאה את חברתה ד"ר יהושע וחל"א אין שני עושה שני אמר להם והלא כתבי הקדש שניים מטמאין את הידים אמרו לו אין דנין דברי תורה מדברי סופרים ולא דברי סופרים מדברי סופרים:

משנה ג

[*] רצועות תפילין עם התפילין מטמאות את הידים רש"א רצועות תפילין אינן מטמאות את הידים:

משנה ד

[*] גליון שבספר שמלמעלן ושמלמטן שבתחלה ושבסוף מטמאין את הידים ר"י אומר שבסוף אינו מטמא עד שיעשה לו עמוד:

משנה ה

[*] ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים מגילה שכתוב בה פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים כל כתבי הקדש מטמאין את הידים שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים [*] ר' יהודה אומר שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת ר"א קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת רש"א קהלת מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה אר"ש בן עזאי מקובל אני מפי ע"ב זקן ביום שהושיבו את ר"א ב"ע בישיבה ששיר השירים וקהלת מטמאים את הידים אמר ר"ע חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו ש"ה לישראל שכל כתובים קדש וש"ה = שיר השירים = קודש קדשים ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת א"ר יוחנן בן יהושע בן חמיו של ר"ע כדברי ב"ע כך נחלקו וכן גמרו:

ר"ש מסכת ידים פרק ג

10

משנה א

המכניס ידיו לבית המנוגע - בפ' שני דחולין (דף לג ב) מייתי לה:

ידיו תחלה - ופוסל את החולין ומטמא אחד ופוסל אחד בתרומה ומטמא שנים ופוסל אחד לקדש וברייתא דחומר בזב מבטבול יום
פרשתיה בפ' שני דמסכת טבול יום:

כל המטמא בגדים בשעת מגעו - כגון זובו של זב וכל הני דתנן בפ' בתרא דזבים:

וכי היאך אפשר להם להיות תחלה - כלומר מה שלא מצינו היינו משום דלא אפשר:

את שנטמא באב הטומאה - כלומר אוכלים וכלים שנטמאו באב הטומאה מטמאים את הידים ולא אוכלים וכלים שנטמאו במשקים
דהו שניים דאין שני עושה שני:

במה היתה טומאתו - של תנור:

באב הטומאה - במשקים:

משנה ב

כל הפוסל את התרומה מטמא ידים להיות שניות - האי כללא לאו כרבנן דלעיל דאמרי בולד הטומאה אין מטמא את הידים
אלא כר' יהושע כדקתני דברי רבי יהושע וכולה מתני' איירי לקדש כדקתני היד מטמאה את חבירתה דהיינו לקדש ולא לתרומה כדתנן
בפרק חומר בקדש (דף כד ב) והתם בגמרא מייתי פלוגתא דר' יהושע ורבנן דהכא ומוכחא סוגיא דלקדש פליגי ובכל הספרים נמי כתוב
שם לקדש וצריך לומר דברייתא שהבאתי לעיל בפרק שני דידו אחת בשני ככרים כאחת ישרפו בככרים של קדש איירי ואע"ג דפלוגתא
דר' עקיבא ורבנן דמכניס ידיו לבית המנוגע לתרומה ולקדש כדאיתא בפ' שני דחולין (דף לג ב) סיפא דהאוכלין והמשקין דפליגי בה רבי
יהושע ורבנן לקדש דוקא ולא לתרומה ותימה דקאמר להו רבי יהושע והלא כתבי הקדש שניים מטמאין את הידים תקשי ליה לנפשיה
דהיא אפילו לתרומה כדאיתא בפ"ק דשבת (ד' יד א) ידיים הבאות מחמת ספר פוסלות את התרומה משום דרבי פרנך דהאוחז ספר
תורה ערום נקבר ערום ויד מטמאה את חבירתה לקדש דוקא וי"ל דר' יהושע לאו מידי דרבי פרנך קפריך דמהנהו לא שייך לאתויי כיון
דטעמייהו לאו משום טומאה דאפילו לא היו גוזרים טומאה על הספר היו גוזרים על ידים שנגעו בספר משום דר' פרנך דמהאי טעמא נמי
קאמר ליה רבי יהושע לרבי אליעזר בפרק שני דחולין (דף לד א) מצינו שהשני עושה שני על ידי משקין לא מייתי מספר שעושה ידים
שניות לתרומה דהתם לאו מחמת טומאה הוא כדפרישי' והכא נמי לאו מההוא ספר מייתי אלא גזירה אחרת היא בכל כתבי הקדש אפילו
היכא דלא שייך דר' פרנך כגון תפילין ודווקא לקדש אבל לא לתרומה וקצת תימה אי גזירה אחת היא מאי שנא דבהא מודו רבנן וביד
מטמאה את חבירתה פליגי ומיהו יש לפרש דאינו בא להשוותם לגמרי ואינו חושש אלא שימצא שני עושה שני והא דלא מייתי מהאוכל
אוכל שני שני משום דפסול גייה שאני:

משנה ג

תנינא בתוספתא [פ"ב] ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר"ש הנוגע ברצועה טהור עד שיגע בקציצה ר' זכאי אומר משום ר"ש הנוגע
בקציצה טהור עד שיגע ברצועה:

משנה ד

שמלמעלן ושמלמטן - דאמרי' בהקומץ רבה (דף ל א) שיעור גליון מלמטה טפח מלמעלה שלש אצבעות:

שבתחילה ושבסוף - דאמרינן בפ"ק דבבא בתרא (דף יג ב) ועושה לו כדי לגול עמוד בתחלתו וכדי היקף בסופו כלומר כדי היקף כל
הספר מניח בסופו ותימה דהכא משמע שהעמוד הוא בסוף הספר דקאמר ר' יהודה שבסוף אינו מטמא עד שיעשה לו עמוד ומסברא נמי
כך הוא ולפי גרסא דהתם שהעמוד בתחלתו וכדי היקף בסופו א"כ הספר נגלל מתחלתו לסופו נמצא כשירצה לקרות בו יהא צריך לחזור
ולגלול לתחלתו ועוד דבהיא שמעתא גופה תניא כל הספרים נגללין לתחלתן אע"פ שפירש שם בקונטרס מתחלתן לסופן מ"מ אין הלשון
משמע כן ועוד דומיא דמזוזה דכורכין אותה מאחד כלפי שמע ועוד אמרי' התם ספר עזרא לתחלתו נגלל ובהדיא אמרו בירושלמי בפ"ק
דמגילה עושה עמוד לספר בסופו לפיכך נראה דגרסינן התם ועושה כדי היקף בתחלתו וכדי לגול עמוד בסופו והא דתניא בתוספתא (פ"ב)
דמכלתין הגליון שבתחלת הספר וכדי היקף כולו מטמא את הידים אי גרסינן כדי היקף בלא וי"ו ניחא דה"ק הגליון שבתחלת הספר שיעור
כדי היקף כולו מטמא את הידים ואפי' גרסינן וכדי היקף בוי"ו דמשמע דתרי מילי גינהו לא איירי בהיקף דבסוף אלא כולה בתחלת הספר
איירי וגליון שבתחלת הספר היינו שתי אצבעות שמניח בתחלתו כמו שמניח בין דף לדף כדאמרינן בהקומץ רבה (דף ל א) וכדי היקף
כולו עדיין הכל בתחלתו ועוד יש לקיים גרסת הספרים דהתם איירי במדבק תורה נביאים וכתובים דווקא לפי שאם היה גולל לתחלתו
היתה תורה מבחוץ וגנאי הדבר להניחו כך שנעשית תורה שומר לנביאים וכתובים:

תוספות מסכת מגילה דף כא עמוד א

11

ולקטר חלבים כל הלילה עד הבוקר - והיינו דוקא שנתעכלו האברים קודם חצות ששלטה בהן האור אבל אם לא משלה בהן אין נמשכין אחר חצות כדאמר ר' יוחנן סוף פ"ק דיומא (דף כ:).

לאתויי אכילת פסחים ודלא כרבי אלעזר ב"ע - מ"מ נראה דהלכה כר' אלעזר דהא איכא סתמא בערבי פסחים (פסחים קב ושם) דקאי כוותיה דתנן הפסח אחר חצות מטמא את הידים וכן משנה באיזהו מקומן (זבחים דף נג:) וסתמא בסוף פ"ק דברכות (דף ט.) גבי מעשה ובאו בניו של רבן גמליאל מבית המשתה וכו' אמר להם כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר ואילו אכילת פסחים לא קתני ומוקי לה כראב"ע דאמר עד חצות וא"כ צריך למהר לאכול מצה בלילי פסחים קודם חצות ואפילו מצה של אפיקומן שהרי חיוב מצה בזמן הזה היה דאורייתא אבל בהלל של אחר אפיקומן אין להחמיר כל כך שהרי מדרבנן הוא. הקורא, ואין מפטירין בנביא - קשיא לר"ת דהא בפרק במה מדליקין (שבת דף כד. ושם) אמר רב אחדבוי שאלמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב שחל להיות בשבת וצריך לומר דהאי דקאמר התם דמפטיר בנביא במנחה בשבת כשחל ביל"ט לאו דוקא נביא אלא רוצה לומר בכתובים כדאמרינן פרק כל כתבי (שם קטז:) בנהרדעא פסקי סדרא בכתובים במנחה בשבתא ופסקי היינו הפטרה ומקומות יש שנוהגין לעשות כן והטעם שמפטיר במנחה בתענית ולא בשחרית משום דכתיב בה שמרו משפט ועשו צדקה (ישעיה נ) ואגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב ומש"ה נכון לאומרו בערב אחר שעשו צדקה.

הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה - קשיא אמאי תנא הך מילתא הכא ג' פעמים דהא בחד זימנא סגיא וי"ל דהוה סלקא דעתך דכל דטפי מילתא מחבריה מברך לפניו ולאחריה מש"ה אצטריך למתני בכולהו.

אלמלא מקרא כתוב - קשיא שיש אלמלא שרוצה לומר אילו לא כגון הכא וכגון אלמלא אגרות הראשונות (לעיל דף יב) וכן הרבה יש אלמלא שרוצה לומר אילו היה אלמלא נגודה לחנניה מישאל ועזריה (כתובות דף לג:) וכן אלמלא לוי אתה וכו' (לקמן דף כד.) ומאי שנא ואומר ר"ת דהיכא שיש אל"ף בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא והיכא דכתי' אלמלי ביל"ד רוצה לומר אילו היה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף כב עמוד ב

11

או דילמא בר מאמה יסוד ואמה סובב? - תיקו.

ואם היו שניהן שוין הממונה אומר להם הצביעו וכו'. תנא: הוציאו אצבעותיכם למנין. ונימנינהו לדידהו! - מסייע ליה לרבי יצחק, דאמר רבי יצחק: אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, דכתיב אִיפְקֹדֶם בזק. - מתקיף לה רב אשי: ממאי דהאי בזק לישנא דמיבזק הוא? ודילמא שמא דמתא הוא, כדכתיב בְּיַמְצָאן אדני בזק? - אלא מהכא, וַיִּשְׁמַע שאול את העם ויפקדם בטלאים. אמר רבי אלעזר: כל המונה את ישראל עובר בלאו, שנאמר וַהֲיִה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד. רב נחמן בר יצחק אמר עובר בשני לאוין שנאמר לא ימד ולא יספר. אמר רבי שמואל בר נחמני, רבי יונתן רמי: כתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר! לא קשיא: כאן - בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן - בזמן שאין עושין רצונו של מקום. רבי אמר משום אבא יוסי בן דוסתאי: לא קשיא; כאן - בידי אדם, כאן - בידי שמים. אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל: כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור - מתעשר. מעיקרא כתיב ויפקדם בבזק ולבסוף כתיב ויפקדם בטלאים. - ודילמא מדידהו? - אם כן מאי רבותא דמילתא? וַיִּרְב בנחל, אמר רבי מנאי: על עסקי נחל. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול בְּלֶךְ והכית את עמלק, אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא - בהמה מה חטאה? ואם גדולים חטאו - קטנים מה חטאו? יצאה בת קול ואמרה לו זֶאֱל תהי צדיק הרבה. ובשעה שאמר לו שאול לדואג חֶסֶב אתה ופגע בכהנים, יצאה בת קול ואמרה לו טֹאֵל תרשע הרבה. אמר רב הונא: כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה; שאול באחת - ועלתה לו, דוד בשתים - ולא עלתה לו. שאול באחת מאי היא - מעשה דאגג, והא איכא מעשה דנב עיר הכהנים! - אמעשה דאגג כתיב יִנְחַמְתִּי כי המלכתי את שאול למלך. דוד בשתים, מאי נינהו - דאורייה ודהסתה. - והא איכא נמי מעשה דבת שבע! - התם אפרעו מיניה, דכתיב יֹאנָת הכבשה ישלם ארבעתים - ילד, אמנון, תמר, ואבשלום. - התם נמי אפרעו מיניה, דכתיב בְּיַתְנָן ה' דבר (בעם מן הבקר) + מסורת הש"ס: [בישראל מהבקר] + ועד עת מועד! - התם לא אפרעו מגופיה. - התם נמי לא אפרעו מגופיה. - לאיי, אפרעו מגופיה. דאמר רב יהודה אמר רב: ששה חדשים נצטרע דוד, ופרשו הימנו סנהדרין, ונסתלקה הימנו שכינה, דכתיב יִשׁוּב לי יראיך וידעי עדותיך, וכתיב יִהְיֶיבָה לי ששון ישעך. והא אמר רב קבל דוד לשון הרע! - כשמואל, דאמר: לא קבל דוד לשון הרע. - ולרב נמי, דאמר קבל דוד לשון הרע הא אפרעו מיניה, דאמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר לו דוד למפיבושת טְאָמַרְתִּי אתה וציבא תחלקו את השדה, יצאה בת קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות.

טַבְּנָן שנה שאול במלכו. אמר רב הונא: כבן שנה, שלא טעם טעם חטא. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: ואימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה? אחויאו ליה לרב נחמן סיוטא בחלמיה. אמר: נעניתי לכם עצמות שאול בן קיש. הדר חזא סיוטא בחלמיה. אמר: נעניתי לכם עצמות שאול בן קיש מלך ישראל. אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול - מפני שלא היה בו שום דופי. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, שאם תזוח דעתו עליו - אומרין לו: חזור לאחוריך. אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול - מפני שמחל על כבודו, שנאמר טַבְּנִי בליעל אמרו מה ישענו זה ויבוזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכתיב יִחְוֶעַל נחש העמוני ויחן על יבש גלעד וגו'. ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: כל תלמיד חכם